

**O‘ZBEKISTONDA TURISTIK MARSHRUTLARDA TRANSPORT VA
YO‘L XAVFSIZLIGI TIZIMINING SHAKLLANISHI**

Avlayev Botirali Xoliqulovich

Qarshi davlat texnika universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda mustaqillik yillarida turistik marshrutlarda transport va yo‘l xavfsizligini ta‘minlash tizimining shakllanishi va rivojlanishi tarixiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda turistik yo‘nalishlarni rivojlantirish, turistlarning avtomobil, temir yo‘l va boshqa transport vositalaridan xavfsiz foydalanishi, turistik obyektlarga olib boruvchi yo‘llarning holatini yaxshilash, sayohat va ekskursiya marshrutlarida xavfsizlik talablarini belgilash bilan bog‘liq davlat siyosati o‘rganilgan. Tadqiqot natijasida turistik marshrutlarda xavfsizlik tizimi oddiy tashkiliy va ma‘muriy nazoratdan kompleks transport-infratuzilmaviy, huquqiy va raqamli boshqaruv modeliga o‘tganligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: turizm, turistik marshrut, transport, yo‘l xavfsizligi, turist xavfsizligi, Buyuk Ipak yo‘li, avtomobil yo‘llari, turistik infratuzilma, xavfsiz turizm, transport siyosati.

Аннотация: В статье с исторической точки зрения анализируются формирование и развитие системы транспортной и дорожной безопасности на туристских маршрутах Узбекистана в годы независимости. Исследованы государственная политика в области развития туристских маршрутов, обеспечения безопасного использования туристами автомобильного, железнодорожного и других видов транспорта, улучшения состояния дорог, ведущих к туристским объектам, а также формирования требований безопасности на туристских и экскурсионных маршрутах. Обосновано, что система безопасности на туристских маршрутах прошла путь от административно-

организационной модели к комплексному транспортно-инфраструктурному, правовому и цифровому управлению.

Ключевые слова: туризм, туристский маршрут, транспорт, безопасность дорожного движения, безопасность туристов, Великий Шёлковый путь, автомобильные дороги, туристская инфраструктура, безопасный туризм, транспортная политика.

Abstract: This article examines the formation and development of transport and road safety systems on tourist routes in Uzbekistan during the years of independence. It analyzes state policies aimed at developing tourist routes, ensuring the safe use of road, rail and other modes of transport by tourists, improving roads leading to tourist destinations, and establishing safety requirements for travel and excursion routes. The study concludes that safety management on tourist routes evolved from basic administrative and organizational control into an integrated transport, infrastructure, legal and digital management system.

Keywords: tourism, tourist route, transport, road safety, tourist safety, Great Silk Road, highways, tourism infrastructure, safe tourism, transport policy.

Kirish. Mustaqillikdan keyin O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanishi turistik obyektlarga olib boruvchi transport infratuzilmasini takomillashtirish masalasini ham kun tartibiga olib chiqdi. Turizmning geografik xususiyati turistning bir hududdan ikkinchi hududga harakatlanishini taqozo etgani sababli turistik mahsulot sifati faqat tarixiy obida, mehmonxona yoki xizmat ko‘rsatish obyektining holatiga emas, balki turist foydalanadigan avtomobil va temir yo‘llar, aeroportlar, vokzallar, avtobuslar, yo‘lbo‘yi servis obyektlari va marshrutlardagi xavfsizlik sharoitlariga ham bevosita bog‘liqdir.

O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent, Shahrisabz, Termiz va boshqa tarixiy shaharlari o'rtasidagi turistik aloqalar transport kommunikatsiyalarining barqaror ishlashini talab qilgan. Ayniqsa, xalqaro turizmning tiklanishi bilan turistlarning mamlakatga kirib kelishi, ichki hududlar bo'ylab harakatlanishi hamda tarixiy-madaniy obyektlarni o'zaro bog'lovchi marshrutlardan foydalanishida transport va yo'l xavfsizligining ahamiyati ortib bordi.

1995-yil 2-iyundagi PF-1162-son Farmonda Buyuk Ipak yo'li xalqaro turizm yo'nalishini tiklash, xorijiy turistlarni keng jalb qilish, Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkentda xalqaro turizm uchun zarur sharoitlar yaratish, shuningdek aeroportlar va temir yo'l vokzallarida xorijiy turistlar uchun soddalashtirilgan tartiblarni joriy etish vazifalari belgilangan edi. Bu turizm siyosatining transport infratuzilmasi bilan bevosita bog'lana boshlaganini ko'rsatadi.

Mazkur maqolaning maqsadi O'zbekistonda turistik marshrutlarda transport va yo'l xavfsizligini ta'minlash tizimining shakllanish bosqichlarini tarixiy jihatdan o'rganish, turizm va transport siyosatining o'zaro integratsiyasini aniqlash hamda xavfsizlik mexanizmlarining ma'muriy nazoratdan zamonaviy kompleks boshqaruv tizimiga o'tishini tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili. O'zbekiston turizmi tarixiga oid tadqiqotlarda turistik infratuzilma, Buyuk Ipak yo'li, mehmonxona xo'jaligi, turistik xizmatlar bozori va xalqaro turizm masalalari keng yoritilgan. Transport sohasiga oid ilmiy ishlarda esa avtomobil va temir yo'l tarmoqlarining rivojlanishi, transport kommunikatsiyalari, yo'l harakati xavfsizligi va hududlararo aloqalar alohida tadqiq etilgan. Biroq turistik marshrut, transport infratuzilmasi va yo'l xavfsizligini yagona tarixiy jarayon doirasida o'rganish nisbatan kam uchraydi.

Mavzuning normativ manbalarini ikki asosiy guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh turizm sohasiga oid hujjatlar bo‘lib, ularga 1995-yilgi Buyuk Ipak yo‘li bo‘yicha Farmon, 1999-yilgi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun, 2016-yilgi turizmni jadal rivojlantirishga doir PF-4861-son Farmon va 2019-yilgi yangi tahrirdagi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun kiradi. Ikkinchi guruhni avtomobil yo‘llari, yo‘l harakati va infratuzilma xavfsizligiga oid normativ hujjatlar tashkil etadi. Ushbu ikki yo‘nalishdagi hujjatlarni o‘zaro bog‘liq tahlil qilish turistik marshrutlarda xavfsizlik tizimining evolyutsiyasini aniqlashga imkon beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani tayyorlashda tarixiylik, xolislik va xronologik izchillik tamoyillariga amal qilindi. Tarixiy-qiyosiy, muammoviy-xronologik, institutsional va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi.

Muammoviy-xronologik usul asosida turistik marshrutlarda transport va yo‘l xavfsizligi tizimining shakllanishi bir necha tarixiy bosqichga ajratildi. Institutsional tahlil davlat turizm organlari, yo‘l xo‘jaligi va yo‘l harakati xavfsizligini ta‘minlovchi tuzilmalar o‘rtasidagi funksional bog‘liqlikni aniqlashga xizmat qildi. Normativ-huquqiy hujjatlarni qiyoslash orqali turist xavfsizligi tushunchasining mazmuni va davlatning bu sohadagi majburiyatlari qanday kengayib borganini tahlil qilindi.

Natijalar. Mustaqillikning dastlabki davrida O‘zbekiston oldida mavjud turistik markazlarni yagona xalqaro turistik makonga bog‘lash masalasi turardi. Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkentning Buyuk Ipak yo‘li doirasida rivojlantirilishi turistik yo‘nalishlarni aeroportlar, vokzallar va avtomobil yo‘llari bilan bir butun tizim sifatida ko‘rishni talab qildi.

1995-yildagi PF-1162-son Farmonda Buyuk Ipak yo‘lidagi Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent xalqaro turizm nuqtalari sifatida ajratilgan, ularning aeroport va temir yo‘l vokzallarida xorijiy turistlarga xizmat ko‘rsatish mexanizmlarini takomillashtirish vazifasi qo‘yilgan. Bu holat turistik marshrutning mazmuni faqat tarixiy obyektlar ketma-ketligidan iborat

bo'lmay, turistning ular o'rtasida xavfsiz va qulay harakatlanishini ta'minlovchi transport bo'g'inlarini ham o'z ichiga ola boshlaganini ko'rsatadi. Shu jihatdan 1990-yillarning ikkinchi yarmida turistik marshrutlarni rivojlantirish davlat turizm siyosati va transport siyosatining kesishgan nuqtalaridan biriga aylandi. Aeroport, vokzal, avtomobil yo'li, turistik avtobus va yo'lbo'yi servis obyektlari turistik mahsulotning amaliy infratuzilmasini shakllantirdi.

Turistik marshrutlarda xavfsizlikni ta'minlashning muhim bosqichi 1999-yil 20-avgustda "Turizm to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi bilan bog'liq. Mazkur Qonun turistlarning xavfsizligini turistik faoliyatning mustaqil huquqiy yo'nalishiga aylantirdi. Ushbu qonunning turistlar xavfsizligiga oid normalarida mahalliy davlat hokimiyati organlariga barcha turistik yo'nalishlar bo'yicha turistlarni himoya qilish va xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan hududiy dasturlar ishlab chiqish vazifasi yuklatilgan. Turistik faoliyat subyektlari esa safar, sayr va ekskursiya yo'llarining xavfsizligi va obodligini ta'minlash, turistlarni ehtimoliy xavflar haqida ogohlantirish hamda baxtsiz hodisalarning oldini olish choralarini ko'rishi shartligi belgilangan.

Mazkur qonunda avtomobil, velosiped, mototsikl, piyoda, suv, tog'-chang'i va boshqa maxsus turizm turlarida alohida xavfsizlik talablarini ishlab chiqish ham nazarda tutilgan edi. Shuningdek, faol harakat shakllariga asoslangan turistik sayohatlarni tashkil qiluvchi subyektlarning qidiruv-qutqaruv xizmatlari bilan hamkorligi va turistlarni sug'urtalash mexanizmi belgilandi. Shu tariqa 1999-yilda turistik marshrut xavfsizligi birinchi marta faqat transport vositasining texnik sozligi bilan emas, balki marshrutning holati, turistni xabardor qilish, tibbiy yordam, qutqaruv tizimi va sug'urta kabi o'zaro bog'liq elementlar orqali huquqiy jihatdan tartibga solindi.

Turistik marshrutlarning asosiy qismi avtomobil yo'llari bilan bog'liq bo'lgani sababli yo'l xo'jaligi sohasidagi islohotlar turistik xavfsizlik tizimiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi. 2007-yilda qabul qilingan "Avtomobil yo'llari

to'g'risida"gi Qonun avtomobil yo'llarini loyihalash, qurish, rekonstruksiya qilish, ta'mirlash, saqlash va ulardan foydalanish bilan bog'liq munosabatlarni yagona huquqiy asosda tartibga soldi.

Ushbu yondashuv turistik marshrutlarga xizmat qiluvchi yo'llar holatini ham umumiy yo'l infratuzilmasi standartlari doirasida yaxshilash imkonini berdi. Turistik obyektga olib boruvchi yo'lning qoplamasi, ko'rsatkichlar, yoritish, yo'l belgilarining mavjudligi, to'xtash joylari va transport oqimining tashkil qilinishi turist xavfsizligini belgilaydigan asosiy omillardan biriga aylandi.

Natijada turistik marshrut xavfsizligi ikki darajadagi tartibga solish mexanizmiga ega bo'ldi: bir tomondan, turizm qonunchiligi turist va turistik tashkilotning xavfsizlik bo'yicha huquq va majburiyatlarini belgilasa, ikkinchi tomondan, transport va avtomobil yo'llari qonunchiligi turist foydalanadigan moddiy infratuzilmaning xavfsiz ishlashini ta'minladi.

2016-yil 2-dekabrda PF-4861-son Farmon bilan turizm O'zbekiston iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri sifatida belgilandi. Farmonda hududlarning turizm salohiyatidan to'liq foydalanish, turizm bilan bog'liq tarmoqlarni kompleks rivojlantirish va turizmni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish ustuvor vazifalar qatoriga kiritildi. Mazkur yondashuvning muhim xususiyati turizmni alohida xizmat sohasi sifatida emas, balki transport, savdo, umumiy ovqatlanish, kommunikatsiya, shaharsozlik va hududiy infratuzilma bilan uzviy bog'langan tizim sifatida rivojlantirishga o'tilganida namoyon bo'ldi.

Shu davrdan turist uchun marshrutning xavfsizligi bilan bir qatorda uning qulayligi, transportga kirish imkoniyati, servis obyektlarining mavjudligi va axborot ta'minoti ham turistik hududning raqobatbardoshligini belgilovchi omillarga aylandi.

2019-yil 18-iyulda qabul qilingan yangi tahrirdagi "Turizm to'g'risida"gi Qonunda "Xavfsiz turizmni ta'minlash" masalasiga alohida bob

ajratildi. Qonunning 35-moddasiga ko'ra, O'zbekiston hududida turistlar va ekskursantlarning xavfsizligi davlat tomonidan kafolatlanishi belgilandi. Qonun turistik xavfsizlikning mazmunini kengaytirib, turistning shaxsiy xavfsizligi, mol-mulkinging saqlanishi, atrof-muhit va jamiyat manfaatlarini himoya qilish kabi jihatlarni o'z ichiga oldi. Mahalliy davlat hokimiyati organlariga barcha turistik yo'nalishlarda xavfsizlikni ta'minlash bo'yicha hududiy dasturlar ishlab chiqish vazifasi yuklandi.

Turoperatorlar marshrut xususiyatlari va mavjud xavflar to'g'risida turistlarni oldindan xabardor qilish, xavfsizlik texnikasi bo'yicha yo'riqnoma berish, maxsus turizm turlarida xavfsizlik choralarini ishlab chiqish va favqulodda hodisalar haqida tegishli organlarni xabardor qilish majburiyatiga ega bo'ldi. Faol turizm shakllarida qutqaruv xizmatlari bilan shartnoma tuzish talabi ham saqlab qolindi. Mazkur o'zgarishlar turistik marshrut xavfsizligini davlat, mahalliy hokimiyat, turoperator, transport va qutqaruv xizmatlari o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan kompleks tizimga aylantirdi.

2022-yilda tasdiqlangan "Xavfsiz va ravon yo'l" umummilliy dasturi yo'l infratuzilmasini yaxshilash, avariya va o'lim holatlarini kamaytirish hamda harakatni boshqarish tizimini raqamlashtirishni ustuvor maqsad sifatida belgiladi. Mazkur dastur bevosita faqat turizmga qaratilmagan bo'lsa-da, uning yo'l infratuzilmasini yaxshilash, xavfsiz harakatlanish sharoitini yaratish va transport oqimlarini raqamli boshqarishga oid mexanizmlari turistik marshrutlar xavfsizligi uchun ham umumiy institutsional muhit yaratadi.

Turistlar foydalanadigan shaharlararo magistrallar, tarixiy shaharlardagi chorrahalar, aeroport va vokzallar bilan turistik markazlarni bog'lovchi ko'chalar, tog' va tabiat turizmi yo'nalishlariga olib boruvchi avtomobil yo'llarida xavfsizlik darajasi umumiy transport siyosatidagi raqamli va muhandislik yangilanishlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib qoldi.

Muhokama. O'rganilgan normativ-huquqiy hujjatlar asosida O'zbekistonda turistik marshrutlarda transport va yo'l xavfsizligi tizimini shartli ravishda to'rt bosqichga ajratish mumkin.

Birinchi bosqich — 1991–1998-yillar. Ushbu davrda turistik marshrutlar, avvalo, milliy va xalqaro turizmni qayta tashkil etish doirasida shakllandi. 1995-yildan Buyuk Ipak yo'li bo'yicha turistik markazlarni aeroport va temir yo'l infratuzilmasi bilan bog'lashga davlat darajasida e'tibor kuchaydi.

Ikkinchi bosqich — 1999–2015-yillar. 1999-yilgi “Turizm to'g'risida”gi Qonun turist xavfsizligini maxsus huquqiy institut sifatida mustahkamladi. Keyinchalik avtomobil yo'llari sohasidagi huquqiy tartibga solishning takomillashishi turistik marshrutlarning moddiy-texnik xavfsizlik asoslarini rivojlantirdi.

Uchinchi bosqich — 2016–2018-yillar. Turizmga strategik iqtisodiy tarmoq sifatida yondashish boshlandi va turistik mahsulotning transport, hududiy infratuzilma va boshqa tarmoqlar bilan uzviy aloqasi davlat siyosati darajasida kuchaydi.

To'rtinchi bosqich — 2019-yildan keyingi davr. “Xavfsiz turizm” tizimi huquqiy jihatdan komplekslashdi. Turist xavfsizligi davlat kafolati sifatida mustahkamlandi, hududiy xavfsizlik dasturlari, turoperatorlarning marshrut bo'yicha majburiyatlari, qutqaruv xizmatlari bilan aloqalar va maxsus turizm turlaridagi xavfsizlik talablari aniqlashtirildi. 2022-yildan esa umumiy yo'l xavfsizligi siyosatida raqamlashtirish va muhandislik asosidagi profilaktik yondashuv kuchaydi.

Xulosa: Umuman olganda, O'zbekistonda turistik marshrutlarda transport xavfsizligi tizimining shakllanishi turizm siyosati va transport infratuzilmasining parallel rivojlanishi natijasida yuz berdi. O'zbekistonda turistik marshrutlarda transport va yo'l xavfsizligi tizimi tashkiliy-ma'muriy nazorat modelidan turist, marshrut, transport vositasi, yo'l infratuzilmasi,

qutqaruv xizmatlari va raqamli boshqaruvni birlashtiruvchi kompleks xavfsizlik modeliga bosqichma-bosqich o'tdi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1995-yil 2-iyundagi PF-1162-son «Buyuk Ipak yo'lini qayta tiklashda O'zbekiston Respublikasining ishtirokini avj oldirish va respublikada xalqaro turizmni rivojlantirish borasidagi chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasining 1999-yil 20-avgustdagi 830-I-son «Turizm to'g'risida»gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasining 2007-yil 2-oktabrdagi O'RQ-117-son «Avtomobil yo'llari to'g'risida»gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabrdagi PF-4861-son «O'zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O'RQ-549-son «Turizm to'g'risida»gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 12-iyuldagi PQ-316-son «2022–2026-yillar davomida amalga oshirilishi mo'ljallangan “Xavfsiz va ravon yo'l” umummilliy dasturini tasdiqlash to'g'risida»gi Qarori.
7. O'zbekiston Respublikasi qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — LexUZ.

